

продовжує залишатись прерогативою національної культури. Книга завжди являла собою засіб формування суспільної свідомості, виховання й освіти, збереження і поширення знань, національних та загальнолюдських духовно-культурних цінностей. Особливо зросла роль книги в останні десятиліття, що характеризувалися прискореним розвитком телекомунікацій, зростанням кількості комп'ютерів, потужність яких безупинно збільшується, оновленням технічної та технологічної бази традиційного книговидання.

Використані джерела та література:

1. Кондратович К. М. Історія виникнення та розвитку редагування. Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут». URL: http://www.rusnauka.com/1_NNM_2015/Istoria/2_185363.doc.htm.
2. Кучина Н. І. Розвиток книговидавничої справи в незалежній Україні. Автореф. дис. к. іст. н. 17.00.01 – теорія та історія культури. Київ. 2007. 22 с. Київський національний університет культури і мистецтв.
3. Сілевич Л. І. Публіцистична та редакторсько-видавнича діяльність Євгена-Юлія Пеленського. Автореф. дис. канд. філол. наук 10.01.08 – журналістика. Львів. 2005. 18 с.
4. Тимошик М. Історія видавничої справи. Підручник. 2-ге вид., виправлене. Київ: Наша культура і наука, 2007. 496 с. URL: http://shron1.chtyvo.org.ua/Tymoshyk_Mykola/Istoriia_vydavnychoi_spravy.pdf.

В.В. Мазур,

аспірант

Інститут історії України НАН України

ПЕНСІЙНЕ ЗАКОНОДАВСТВО РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ: УКРАЇНСЬКИЙ КОНТЕКСТ (ДРУГА ПОЛОВИНА ХІХ – ПОЧАТОК ХХ СТ.)

Проаналізовано особливості реформування пенсійної системи Російської імперії, з'ясовано основні проблеми її реалізації. Зазначено відмінності пенсійного забезпечення чиновників та державних службовців українських губерній. Наведено приклади щодо соціального захисту окремих категорій службовців Правобережної України, педагогів різних навчальних закладів, персоналу лікарень та ін. Доведено, що система розвивалася одночасно в напрямку уніфікації та ускладнення.

Ключові слова: пенсія, стаж, державні службовці, соціальний захист.

***Pension Legislation of the Russian Empire: the Ukrainian Context
(Second Half of the 19th – Beginning of the 20th Century)***

The peculiarities of the Russian Empire's pension system reforming are analyzed, the main problem of its implementation is defined. The differences between the pension provision of officials and civil servants of Ukrainian provinces are pointed out. Examples of social protection of certain categories of Right-Bank Ukraine employees, teachers of different primary institutions, staff of hospitals, etc. are given. It is proved that the system developed simultaneously in the direction of unification and complication.

Key words: *pension, seniority, civil servants, social protection.*

Одним із пріоритетів вищих органів законодавчої та виконавчої влади України впродовж усього періоду незалежності (і не лише) залишається реформування пенсійної системи. Метою відповідних законодавчих актів та стратегій декларується забезпечення європейських стандартів функціонування та надання послуг, зміцнення фінансової стабільності, підвищення прозорості діяльності Пенсійного фонду, а також оптимізації адміністративних видатків. Проте очевидним фактом є необхідність подальшого реформування. Теоретичним підґрунтям для формування засадничих принципів може бути попередній історичний досвід, зокрема періоду другої половини ХІХ – початку ХХ ст.

Для більшої частини українських земель тогочасна система пенсійного забезпечення ґрунтувалася на досить розгалуженому законодавстві Російської імперії. Перший у її історії «Загальний статут про пенсії та одноразові виплати» було затверджено в 1827 р. Саме цей документ на наступні десятиліття визначив основи відповідних виплат для чиновників та державних службовців. Ця категорія населення могла претендувати на пенсії лише у випадку довготривалої та сумлінної служби. Розмір виплат, залежно від терміну вислуги, варіювався від 1/3 окладу (20-30 років стажу) до його повного розміру (понад 30 років стажу) [1, с. 1037].

Про ускладнення системи пенсійних виплат у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. свідчить те, що майже щороку «в ручному режимі», шляхом прийняття окремих законів, до певного розряду пенсійних окладів додавалися ті чи ті категорії чиновників. Зокрема, у 1850-х – 1860-х рр. в українському контексті так було зі службовцями Харківської контори державного комерційного банку, міського магістрату та сирітського суду Кременчука, канцелярії магістрату і думи Бердичева, межових палат та комісій Чернігівської і Полтавської губерній, Одеським міським архітектором, Київським міським землеміром, секретарем міської думи

Недригайлова, квартальними наглядачами поліції Сімферополя, секретарем Карасубазарського римо-католицького суду, головним садівником Уманського саду тощо.

Загалом, власну специфіку виплати пенсій або окреме регулювання мали чиновники різних відомств, у регіональному контексті передусім виділялася Правобережна Україна. Етнічні та політичні чинники визначали створення в регіоні специфічних посад держслужбовців для зміцнення державного ладу й боротьби із національними рухами та, відповідно, регулювання питання віднесення їх до певного пенсійного розряду. У 1859 р. так було із чиновником з особливих доручень у справах щодо євреїв при Київському, Подільському та Волинському генерал-губернаторові [2, с. 99]. Схожі політичні мотиви мало і рішення 1878 р. про надання міністрам та головним управителям повноважень призначати пенсії та одноразові виплати, відповідно до чинних пенсійних розрядів, посадовим особам та їхнім родинам за службу в дворянських установах Правобережної України. Доцільність такого нововведення зумовлена тогочасною забороною на проведення дворянських виборів, яка поширювалася також на так званій «Північно-Західний край» (білоруські та литовські губернії) і діяла від початку 1860-х рр. до 1905 р. Від 1888 р. зазначеним особам надано право на виплату пенсій і жалування одночасно.

Характерною рисою розвитку системи пенсійного забезпечення у Російській імперії наприкінці XIX – на початку XX ст. була тенденція до її уніфікації відповідно до встановлених розрядів. Але, поряд із поступовим розширенням переліку категорій чиновників, які могли претендувати на соціальні виплати, спостерігалось ускладнення законодавчої бази стосовно окремих регіонів, зважаючи на політичні чинники. Крім окремих випадків на Правобережжі, відмінності мали місце також у Царстві Польському та в Кавказькому намісництві. Крім того, паралельно із реформуванням різних сфер, пенсійні норми також переглядалися (наприклад, із затвердженням нових статутів навчальних закладів). Відтак, з одного боку система вдосконалювалася та ставала стандартизованою, а з іншого – відбувалося її ускладнення.

У 1871 р., в рамках політики відновлення флоту на Чорному морі, у Миколаєві відкрилися Морські юнкерські класи. Вже у 1876 р. закон встановив призначення пенсій начальнику класів у розмірі 1 тис. руб., а викладачам – залежно від кількості годин щотижневих занять. На загальноімперському рівні, для всіх навчальних закладів морського відомства, це питання було вирішене у наступному 1877 р. Тоді ж, іншим указом, було встановлено й уніфіковані розміри пенсійних виплат для

керівництва всіх військових навчальних закладів: директорам гімназій – 1500 руб., вчительських семінарій – 1401 руб., прогімназій – 1200 руб. на рік [3, с. 369].

Наприкінці XIX ст. пенсійне забезпечення продовжувало еволюціонувати залежно не лише від загальних тенденцій, а й знову ж таки від політичних чинників. Укотре як приклад можна назвати Правобережну Україну, де продовжувалася боротьба з польським національним чинником. Одним із механізмів вирішення цього завдання була освіта. Відтак імператор за поданням профільного міністра визнав доцільним підвищити від 1887 р. заробітну плату та пенсії законовчителю і вчителю російської мови та словесності в жіночому училищі графа Д. Блудова у м. Острог. Відтоді з усього заробітного фонду педагогічного персоналу в 3150 руб. на зазначених осіб витрачалася 1600 руб. Підвищувалися й пенсійні оклади: для законовчителя – до 500 руб., для вчителя російської мови та словесності – до 900 руб. [4, с. 10].

У 1889 р. право на пенсії отримали наглядачки 32 двокласних міських училищ, які існували від 1869 р. у Київській, Подільській та Волинській губерніях. Обов'язковою умовою для цього була наявність звання домашніх наставниць та вчительок і щомісячне відрахування 2% від окладу в спеціальний міністерський фонд. За умови внесення цих виплат за попередні роки до загального стажу міг додаватися термін вислуги до 1889 р. Подібно до цього, у 1892 р. керівництво та професорів Ніжинського історико-філологічного інституту князя Безбородька було зрівняно у пенсійних правах зі своїми колегами в імператорських університетах. Зокрема, директор цього закладу після 25 років вислуги отримував 2400 руб., після 30 років – 3000 руб. Однак пенсія не призначалася, якщо особа продовжувала залишатися на своїй посаді.

Поступове розширення відповідних прав стосувалося не лише сфери освіти, де відбувалася поступова уніфікація пенсійних розрядів для педагогів навчальних закладів різного типу. У медицині актуалізувалася проблема соціального захисту для службового персоналу, який на відміну від адміністрації та лікарів не мав права на пенсійне забезпечення. У цьому випадку уряд не встановлював єдині підходи, а розглядав ситуацію залежно від конкретного закладу. Так, у 1899 р. було надано дозвіл на виплату пенсій для прислуги Вінницької окружної лікарні душевнохворих. Відповідний капітал формувався за рахунок 2% відрахувань із спецфонду установи, натомість лікарі отримували пенсії з держказначейства [5, с. 178].

Надалі, на початку ХХ ст. система пенсійного забезпечення продовжувала вдосконалюватися, надто під впливом революційного руху 1905-1907 рр. та необхідності покращення соціального захисту солдатів у період Першої світової війни. Український контекст цього питання вирізнявся насамперед із огляду на регіональну (Правобережжя) та відомчу (освітня сфера, воєнне відомство тощо) специфіку.

Використані джерела та література:

1. Полное собрание законов Российской империи (ПСЗ РИ). 2-е собр. Санкт-Петербург, 1830. Т. 2. 1138 с.
2. ПСЗ РИ. 2-е собр. Санкт-Петербург, 1861. Т. 34. Отд. 1. 839 с.
3. ПСЗ РИ. 2-е собр. Санкт-Петербург, 1879. Т. 52. Отд. 1. 823 с.
4. ПСЗ РИ. 3-е собр. Санкт-Петербург, 1889. Т. 7. Отд. 1. 533 с.
5. ПСЗ РИ. 3-е собр. Санкт-Петербург, 1902. Т. 19. Отд. 1. 1324 с.